

АРГОНАВТ УКРАЇНСЬКОГО СТЕПУ

(Володимирові Кобзарю – 70!)

24 квітня в обласній дитячій бібліотеці імені Т. Г. Шевченка відбулася творча зустріч з ювіляром, особлива тим, що завітав на неї письменник, який мешкає нині в столиці, не сам, а разом з ілюстратором книг, художником-земляком Федором Лагном. У видавництві «Веселка» протягом п'яти років побачили світ «Буваличі», «Як у раю» і подвійна книга «Гуси і лебеді» та «Про Велике зелене дерево». На Львівському міжнародному форумі видавців 2012 р. повість-казка «Буваличі» здобула спеціальну відзнаку журі як найкраща книга. Обидва творці щедро діляться своїм талантом, енергією добротворення – і від цього наповнюються новими планами, проектами, бо, за законом бумеранга, примножується їхня творча енергія. Мені це нагадує прибування води в колодязі: чим більше з нього черпають, тим більше її прибуває, чистої, свіжої, дзвінкої.

Як тут не згадати батька Володимира Кобзаря, який у вихідні копав колодязі, тож майбутній письменник з дитинства знав, що вода на смак буває різною, навіть якщо джерела б'ють майже поруч. Думав собі: після батька на землі стоятимуть колодязі, як залишені «аргонавтами українського степу» безіменні криниці з журавлями на чумацьких шляхах. А що залишиться після нього? Надчутливий до світу, шукав якнайточніше слово, аби передати відчуття, думки...

Твори В. Кобзаря мені бачаться як глибокі криниці, хоча прозаїк філігранно «витискає всю воду» з твору. Його новели психологічно напружені, з лаконічними діалогами. Оповідання сміливо можна рекомендувати для сімейного читання (нині їх модно називати кроссверами). А ще він автор «Словника фондового ринку» і казок. В. Кобзар – патріот рідного краю: упорядкував спогади про земляка-авіатора, автора ідеї про створення авіаносців, конструктора підводних човнів, чиє життя трагічно обірвалося у 33 роки, – «Небо Левка Мацієвича». Володимир Федорович став душею ініціативної групи, завдяки зусиллям якої в Олександрівці з'явився пам'ятник славетному землякові. Бо герої народжуються на могилах героїв.

Усі ми чумакуємо на життєвому шляху. У пошуках солі, тобто сенсу, без якого буття прісне й нудне. Чи не тому пройшов Володимир Кобзар колишнім чумацьким маршрутом із синами, Андрійком і Романом, аж за Перекоп. А вік синів був близький до Тарасового чумакування у наших краях влітку 1824 року. Написана майже чотири десятиліття тому, повість «Сіль чумацького шляху» лишається актуальною, варто лишень прислухатися: «Вузькі степові дороги немов об'єднують людей, а великі траси з їхніми вигодами – навпаки»; «Тільки у зрілому віці зникає бажання гратися у війну; натомість з'являється усвідомлена готовність заступити собою не за команду, не за чиєюсь примхою, а з власної волі, за власним бажанням – тих, хто там, у тебе за спиною, вдома»; «...чоловіки не люблять говорити про свої почуття вголос, вони держать їх у собі, дорожать ними, і коли приходить їхній час, – мовчки йдуть на смерть, керуючись цими почуттями».

Виховання на власному прикладі під час спільного долання перешкод варто розцінювати як практичний поради́ник батьківства. Авторські розмисли, орієнтовані на загальнолюдські цінності (співчуття і загартування характеру, любов і відданість, відповідальність за історичну пам'ять і її захист) та виховання красою. Відомий, здавалося б, макарєнківський спосіб ушляхетнення душ. Та В. Кобзар наголошує: непомітна, заспокійлива краса степу впливає на формування особистості, має здатність пробуджувати творчі сили, наповнювати цілющою силою.

Тема батьківства в різних аспектах (полярність поглядів, «тихий» бунт, конфлікт поколінь, духовна опіка) розробляється митцем від першої збірки «Провулок Гвардійський» (1980). Коли розлучаються двоє, розколина пролягає не лише між ними – вона крає безпорадну дитячу душу. Без деталей, вкарбованих у психологічний моноліт тексту, з його настроєвими вібраціями, прозу В. Кобзаря уявити неможливо. Це і сльозлива шибка в ранок переїзду, і запах перегару, і затоптана дядьками підлога, і забите коліно, і набридлива сусідка, і гарні білі босоніжки, в яких Катя зібралася провідати батька, аби виказати йому все... І втекти, щоб не розплакатися, бо батько німує, тверезий і змертвілий. І на контрасті вишневого шумовиння саду останній штрих – недитячий серцевий біль.

Стирається умовна межа між чужою самотністю і власною; руйнівна стихія байдужості, породженої щоденним поспіхом чи самозахистом, повертається бумерангом («Телеграма»). Персонажі твору позбавлені імен: і заклопотаний чоловік із натоптаним портфеликом, і його дружина, і хвора сусідка, і співчутлива дівчина-телеграфістка. Цим прийомом викриття стереотипів поведінки послуговувалася згодом і Ліна Костенко в «Записках українського самашедшого».

Наступ речизму і змирення з втратою власної гідності, душевна сліпота і моральна всеїдність – атмосфера, здатна вбити в дитині жагу творення або штовхнути її на шлях бунту, помсти й розриву («Човен з блакитними вітрилами»).

Тема повернення блудного сина (з-за кордону) оприявлена титульною у збірці «На отчому порозі» (1988). Важко погодитися з визначенням жанру малоформатної епіки: межові ситуації морально-ціннісного вибору продукують тяжіння до психологізму новелістики, а не до оповідної матриці. Унормування трансформації спостерігаємо на прикладі оповідання «Проїздом» – однойменний твір увійшов до антології українського соціального оповідання «Похід через засніжений перевал» (2013). Якщо в оповіданні у фокусі авторської уваги перебуває головний герой – командировочний, чиє життя перекотиполя відбито в стосунках з жінками, то в новелі акцентовано головний мотив – зустріч «блудного сина» з матір'ю, де полюсами – порух синівської провини і крихкість материнського серця. Діалог обертається навколо ключового критерію людяності – емпатія / байдужість, а фраза «Какая разница» – зерня конфлікту.

До слова В. Кобзар завжди ставився дуже серйозно. Власне, сіль свого життя шукав у літературі, «бо вона тоді давала змогу зробити щось конкретне у суспільстві» (з інтерв'ю). Після перших збірок стало зрозуміло, що ідейно-естетична концепція прозаїка вибивається з рамок канону соцреалізму. Митець не визнає ідеального героя. Життєві ситуації, де розкриваються характери

сучасників, а цінності проходять апробацію за загальнолюдською шкалою, вражають своєю буденністю. І при цьому В. Кобзар не полишає суто чоловічої справи – розбудови України.

Народжений у Башкирії, він вrostав в український ґрунт (після Олександрівської школи закінчив Київський державний університет), плекав зерня українського слова в Криму (робота у сімферопольському видавництві «Таврія»), відточував слово на заводі «Гідросила» й на газетних шпальтах Кіровоградщини, виношував завлітом у театрі імені М. Кропивницького, гуртував колег по перу на посаді відповідального секретаря обласної організації НСПУ і як організатор осередків Народного Руху в області.

За насиченою громадсько-політичною діяльністю В. Кобзаря простежується цілісність людини, яка усвідомила найвищий рівень відповідальності за майбутнє. Слово стало його опертям у самоусвідомленні, мандатом для самобутньої інтерпретації дійсності у власному художньому світі, зорієнтованому на виховання громадянина. Чи не тому повість-казка «Буваличі» (1993) адресована не лише дітям, а й батькам, чиє «звичайнісіньке життя» зводиться до споживацтва: дорослі їдять-п'ють усмак, сплять досхочу, точать яси, сваряться, брешуть і ворогують, тобто «борються за тепліші місця під сонцем. Оскільки ж теплих місць для всіх не вистачало, небувальці регулярно влаштовують невеликі, але достатньо кровопролитні битви». Нестаріння теми істеблішменту в контексті української історії дало привід для перевидання твору через двадцять років.

Головний конфлікт «батьки і діти» постає як такий лише у фіналі, в результаті отримання батьками ультиматуму від «зниклих» дітей, чия втеча в Буваличі, країну знань і пригод, варто трактувати як бунт проти споживацтва, типові представники якого – дядечко Оковитий, котрий «геть забув про свої мрії», та улесливо-ощадлива тітонька Мотя з коронною фразою: «...хіба обов'язково тринькати грошки на книжки?». Звичка дорослих «ламати дітей на свій копил» потребує застережних заходів не лише в казковому світі. Тож впровадження «мовного карантину» пропонується як перший крок до самоусвідомлення через мовну ідентифікацію. Розлогі синонімічні ряди, соковиті фразеологізми мовного багатства на благодатному стовбурі народної культури сміху: «Ще вранці, для прикладу, бігає воно (дитя. – А. Ц.), плутається під ногами, казна-що вимальовує на стінах, босе міряє калюжі, повзає навколішках по найбруднішій грязюці, наспівує, плаче, регоче аж заливається, стає гопки і, взагалі, жваво чинить іншу, найрізноманітнішу шкоду, аж гульк – нема. Запалося, зникло, здиміло, розтало, щезло, поділося, завіялося, забігло, провалилося хтозна-куди і бозна-коли».

За казковими топонімами Шоколандії та Брехополя іронічність поступається місцем сатирі («Купуйте наші витрішки»), а розділ «Чому море солоне?» продукує недитячий висновок: сіль морська – від сліз і крові, пролитих у прагненні переділу світу. Нагадаю, що твір написано 1993 року.

Деякі критики до цього часу ламають пера, обурюючись, що дитячу літературу серйозна проблематика робить «фальшивою». І це після творів В. Близнеця, Є. Гуцала, які стали класикою. Нагадаю, що перевидані «Буваличі» здобули спеціальну відзнаку на Форумі видавців поряд із «Фарбованим лисом» І. Франка.

Митець досліджує серйозні проблеми: як зберегти світ живої природи від наслідків діяльності людини («Про Велике зелене дерево», 2013). Гармонію уособлює образ дерева, архетип одивлено-сучасний завдяки істотам, що його населяють. Біла Ворона на горішньому поверсі читає книги, користується Інтернетом і дивиться передачу «У світі людей». На долішньому поверсі мешкає Стріляний Горобець – втілення обережності. Суб'єкт активного пізнання світу і водночас об'єкт повчань – допитливий Пуцьвірінок. Катастрофізм людської діяльності втілено в образі робота Воно, що вважає себе «великим розумакою» і веде споживацько-браконьєрський спосіб життя (трощить, жере, дудлить, псує повітря). Вибір мешканців Великого зеленого дерева притчевий – захист свого світу від нищення чи споглядальне вичікування.

В оповіданні «Гуси і лебеді» дихотомію вибору презентовано ключовими аспектами буття – матеріальним і духовним. Вожак зграї Гергуль надає пріоритет матеріальному («Харчі – сила»), а Гусеня-Лебедик упевнене, що сенс життя – в польоті. Простір вибору – беріг струмка Жабокряківка з наївно-кумедним «електоратом» і хитрим Дядьком (як без нього?). Цей дитинний дивосвіт розбивають звуки падінь розжирілих птахів, що колись любили небо, і пострілів хитрого Дядька... Митець апелює до свідомого вибору юного читача, тонко нюансує траєкторію долання перешкод першого польоту, змінюючи фокус його сприйняття, вибудовує прозору символіку, в яку легко вписуються українські реалії, розвиваючи мовленнєву компетенцію читача.

Іронічно-шаржеві ілюстрації Федора Лагна вдало фокусують увагу на психологічних порухах персонажів, вплітають їх у пізнаваний колорит, що чарує виписаними з любов'ю деталями (листочок, пір'їнка, гра світлотіней).

Мова творів В. Кобзаря чарує вишуканістю, соковитістю, влучністю тропів. Мовне гурманство митця не втрачає своєї доступності для юних читайликів. Розгадка цього феномену криється у накладанні на зовнішні ознаки характеристик внутрішнього стану (пихатий Будяк, замріяна Телиця, причмелена Муха). Сміхооздоровчу дію Кобзарєвого письма зумовлює дифузія високого і низького, постмодерна гра з досвідом читача, яка викликає алюзії та наштотує на роздуми стосовно підґрунтя нових акцентів.

Колоритні образи, цікавий ракурс, притчевість – складові успіху книги не лише в наймолодших читачів – втіху від неї отримають і ті, хто вовка з'їв у пошуках справжньої дитячої книги, без моралізаторства, шитого білими нитками, і дидактичних настанов, котрі зазвичай випирають, як шило з мішка. Упевнена, що любов до рідного слова закладається емоційним сприйняттям моделей словотвору, яких чимало надibuємо в тексті. Щоб усвідомити, як зростає Майстер, у кожного, мабуть, знайдеться власний рецепт. А як стати другом дитини, зберігши свіжість світовідчуття і грайливість, поєднати мудрість із простотою, словесну ощадливість – із глибиною проблеми? Мабуть, таїна – в любові. Вимогливій і відповідальній. Батьківській. Батьківство як покликання – чи не в ньому криється розгадка життєвого і творчого пошуку В. Кобзаря? І батьківство як усвідомлена відповідальність за долю країни, за майбутнє дітей, за слово як один із головних критеріїв самоусвідомлення.

Антоніна ЦАРУК